
การศึกษาการนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร

ภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

The study of local vegetable usages in BanRaipichit

Under sufficient economic concept

บ้งอร เลิศสกุลจินดา*

บทคัดย่อ

การศึกษาการนำพืชผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร ภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีวัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาริบทการนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร ภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยสำคัญจากชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อกรนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร ภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

โดยวิธีการศึกษาเชิงสำรวจ พื้นที่ศึกษาคือชุมชนบ้านไร่พิจิตร หมู่ที่ 15 ตำบลโกสัมพีกิ่งอำเภอโกสัมพีนคร จังหวัดกำแพงเพชร วิธีการศึกษาใช้วิธีการสำรวจชุมชนด้วยแบบสำรวจการสังเกต และใช้แบบสัมภาษณ์ สัมภาษณ์จากประชากรตัวอย่าง ได้แก่ หัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด 86 คน จาก 86 ครัวเรือน

ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบการนำพืชผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร มีรูปแบบเป็นระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม ที่อาศัยธรรมชาติที่เหมาะสมเป็นแหล่งผลิตและเพื่อใช้ในการบริโภคเป็นอาหารในชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ พืชผักพื้นบ้านที่ชาวบ้านไร่พิจิตรนำใช้ประโยชน์ สามารถจำแนกได้เป็น 36 วงศ์ 72 ชนิด วงศ์ที่พบมากที่สุด คือ วงศ์CUCURBITACEAE วงศ์ที่พบน้อยที่สุด คือวงศ์ COMPOSITAE ส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์มากที่สุด คือ ใบ และยอด ซึ่งผักพื้นบ้านเหล่านี้บางชนิด เช่น เห็ด หน่อไม้ จะมีรับประทานตามช่วงฤดูกาลเท่านั้น ผักพื้นบ้านที่ได้จากธรรมชาติ นิยมนำมาประกอบอาหารมากที่สุดคือ ผักหวานป่า หน่อไม้และเห็ด พืชผักพื้นบ้านที่สามารถนำมาทำยารักษาโรคตามความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านมี 24 ชนิด พืชผักพื้นบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร จำแนกตามวิธีรับประทานทำเป็นอาหารได้ 11 ประเภท การใช้ประโยชน์จากผักพื้นบ้านส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางอาหารต่อชุมชน

* อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

เกิดกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติแบบองค์รวมในชุมชน เกิดเป็นความมั่นคงทางวัฒนธรรม เป็นลักษณะรูปแบบสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่ในชุมชน ปัจจัยสำคัญจากชุมชนที่ส่งผล กระทบต่อการนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร ที่สำคัญคือ ทำเลที่ตั้ง ผู้นำชุมชน กระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมและวิถีชุมชน

ABSTRACT

The aims of the study of local vegetable usages in BanRaipichit under sufficient economic concept were

1. to study the context of local vegetable usages in BanRaipichit under sufficient economic concept .
2. to study the important factors from the community affect on the local vegetable usage in BanRaipichit under sufficient economic concept .

The studied area was BanRaipichit community M.15 T. Kosumpee Kamphaengphet The method of studying was community survey by using surveying pattern , observation and questionair. The population were all family leaders 86 families.

The study results : the patternes of local vegetable usages was the original economic system using the appropriate nature for the product source and consume as everyday life food. The local vegetables that used can be classified into 36 families 72 species. The most was CUCURBITACEAE family and the least was COMPOSITATE family. The part that maximum used was leaves and plumule. Some local vegetables such as fungi, bamboo offset were favorite for seasoning eating, but the most was sweet vegetable. Some local vegetables can be used as local wisdom medicine .

Usages ' of these vegetables caused the food stability and natural learning in community. The worried community caused cultural stability as sufficient economic in community. The important factor is the leader , learning process , socioeconmies and folkway of villager.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ธรรมชาติเป็นวงจรและสายใยที่ซับซ้อนพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสรรพสิ่ง ชีวิตคนไทย สัมพันธ์และเชื่อมโยงกับวงจรธรรมชาติอย่างใกล้ชิด คนไทยรุ่นเก่าได้สังเกตและได้อาศัยป่า ธรรมชาติ ความหลากหลายของพรรณไม้เป็นแหล่งอาหาร โดยผ่านการลองถูกลองผิด จนจำแนก ได้ว่า เป็นพรรณไม้ที่กินได้และพรรณไม้ที่กินไม่ได้ พรรณไม้ที่กินได้เรียกว่า “ผักพื้นบ้าน” ผักพื้นบ้านเป็นพรรณไม้ที่มีในป่านำมาบริโภคเป็นผัก ปัจจุบันการตัดไม้ทำลายป่ามีผลกระทบต่อ ผักพื้นบ้านมาก ดังคำกล่าวของเพ็ญภา ทรัพย์เจริญ (2542 : 66) ที่ว่าการตัดไม้ทำลายป่า ซึ่ง ทำให้ Supermarket ที่สมบูรณ์ลดน้อยลง เกิดจากคนรุ่นใหม่ไม่รู้ว่าป่าที่ตัดนั้นเป็นแหล่งอาหาร เพราะการเก็บมาทำอาหาร มีเพียงผู้สูงอายุในครอบครัว ลูกหลานไม่เคยรู้ว่าผักเหล่านั้นมาจากไหน และมีคุณค่าเพียงใด พอผู้สูงอายุเสียชีวิตลงจึงไม่รู้ว่า Supermarket ธรรมชาติของตนอยู่ตรงไหน ก็เลยมองว่ารอบบ้านนั้นรกก็พากันแผ้วถางไปหมด ถางทิ้งแล้วก็สร้างบ้านหลังใหม่ขึ้นมา

ชุมชนบ้านไร่พิจิตร ตั้งอยู่ในป่าสงวนแห่งชาติ ป่าคลองวังเจ้า – คลองสวนหมากรอยต่อ ระหว่างอุทยานแห่งชาติคลองวังเจ้ากับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสนามเพรียง อุดมสมบูรณ์ด้วย ไม้เบญจพรรณขนาดใหญ่ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น สัก แดง มะค่า เต็ง รัง ฯลฯ ผลจากการ สัมปทานทำไม้ ทำให้ป่าไม้หมดไปอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านเห็นว่าพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกตัดไปแล้วมีความ อุดมสมบูรณ์ดีและว่างเปล่าอยู่ พ.ศ.2517 จึงเข้ามาจับจองพื้นที่ปลูกกระท่อมอาศัยอยู่ 2 ครอบครัวยุคแรกใช้ชีวิตอยู่ด้วยการเก็บพืชผักพื้นบ้าน ล่าสัตว์จากป่าบริเวณรอบๆ ที่พักมีอาหารกินพอเพียง พอสมควรแก่ฐานะ ขณะเดียวกันก็ขยายพื้นที่จับจองทำไร่เลี้ยงครอบครัว พ.ศ.2521 ก็มีการอพยพ เข้ามาอาศัยครั้งใหญ่จับจองพื้นที่ขยายครัวเรือนออกไปตามลำดับ โดยเฉพาะชาวพิจิตรจึงเรียก ชุมชนนี้ว่า “บ้านไร่พิจิตร” ชีวิตชาวบ้านไร่พิจิตรซึ่งเดิมมีความเป็นอยู่อย่างเชื่องช้า และเต็มเปี่ยม ไปด้วยความหวัง มีความสุขในชีวิตตามธรรมชาติ จนเป็นชุมชนใหญ่ขึ้น พ.ศ. 2538 ทางราชการ ได้พิจารณารวมพื้นที่บางส่วนของบ้านหนองแคน (บ้านคลองลึก) จัดตั้งเป็นหมู่ที่ 15 บ้านไร่พิจิตร ตำบลโกสัมพีนี กิ่งอำเภอโกสัมพีนคร จังหวัดกำแพงเพชร ชุมชนได้ขยายตัวขึ้นและประกอบกับรัฐ มีนโยบายการส่งเสริมอุตสาหกรรมการผลิตเพื่อการค้ามีการรับซื้อวัตถุดิบเพื่อส่งโรงงาน เกษตรกร ชาวบ้านไร่พิจิตรจึงหันมาปลูกพืชไร่ เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด ถั่ว เป็นต้น เปิดช่องทางให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก เป็นเหตุทำให้ชาวบ้านหันเข้ามกรุกทำลายป่าเพิ่มขึ้น การปลูกเพื่อการ ส่งออกนี้ ชาวบ้านต้องใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกมากโดยปลูกพืชชนิดเดียวอย่างเข้มข้น ปัจจัย การผลิตหลายอย่างกลายเป็นสิ่งจำเป็นขึ้นมา เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง น้ำมันเชื้อเพลิง และ เครื่องจักรกล การผลิตพื้นฐานระดับครอบครัวและชุมชนเป็นเรื่องชักช้า ถ้าสมัยไม่ทันใจ ไม่ทัน ความต้องการของตลาด ฐานการจัดการปัจจัยการผลิตจึงย้ายจากชนบทสู่เมือง ชาวบ้านทำได้เพียง

ผลิตวัตถุดิบเท่านั้น การผลิตพื้นฐานระดับครัวเรือนและชุมชน คือ เก็บผักพื้นบ้านในบริเวณชุมชน มาประกอบเป็นอาหารพื้นเมืองรับประทาน สามารถพึ่งตนเองได้ ความเชื่อมั่นในตนเองหายไป การมีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติก็ขาดความสมดุล

ต่อมาในเดือน ธันวาคม พ.ศ.2544 ได้มีโครงการ: ส่งเสริมพัฒนารักษาและฟื้นฟูป่าตะวันตก เป็นโครงการนำร่องของ คณะกรรมการอนุรักษ์ผืนป่าตะวันตก จังหวัดกำแพงเพชร (กอต.กพ., 2544 : 1-6) นำโดยหลวงพ่อนพดล เจริญไทยทวี (พระครูอรุณกิจ นันทคุณ คุรุภูมิปัญญาไทย พ.ศ. 2547) เข้ามาสนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนสร้างกระบวนการเรียนรู้ ส่งเสริมอาชีพในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่โครงการ ชาวบ้านในชุมชนได้พยายามปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อให้เกิดความมั่นคงและสามารถพึ่งตนเองได้อีก ดังที่วิสุทธิ ไบไม้ (2548: 161-163) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิตต้องอยู่บนพื้นฐานของการปรับตัวทางพันธุกรรมและพฤติกรรมการอยู่ร่วมกันของสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆให้เหมาะสมกับธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมนั้นๆ เพื่อการอยู่รอดของสายพันธุ์หรือเผ่าพันธุ์ตามแนวคิดแบบนิเวศนิยม และการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างแท้จริง แต่การปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของมนุษย์ยุคใหม่ตั้งอยู่บนฐานคิดแบบเศรษฐกิจกระแสหลัก ที่เน้นวัตถุนิยมและบริโภคนิยมตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบปัจเจกชนของชาวตะวันตก ที่ไม่เหมาะสมกับวิถีชีวิตและระบบวิถีคิดแบบกลุ่มวัฒนธรรมที่หลากหลายและซับซ้อนของชาวตะวันออกและคนไทย ความไม่ลงตัวในวิถีชีวิตและฐานคิดที่แตกต่างกันเช่นนี้นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อม เพราะขาดการบริหารจัดการที่ดีและมีประสิทธิภาพ ผู้คนชาวไทยก็จำเป็นต้องมีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทางเลือกใหม่ โดยอาศัยข้อได้เปรียบทางด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทยที่อิงอยู่กับธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งฐานทรัพยากรที่ยังมีเหลืออยู่เพียงพอสำหรับการปรับวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง สังคมพอเพียง และวัฒนธรรมพอเพียงเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางทฤษฎีใหม่ของในหลวงด้วยการเดินทางสายกลาง เพื่อให้เกิดความพอดีและความพอเพียง ไม่เอียงไปทางตะวันตกมากเกินไปจนลืมนิยามวิถีไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทรงคุณค่า แต่ก็ไม่ได้ด้านกระแสโลกาภิวัตน์จนตกขอบจนไม่รู้เท่าตามไม่ทันเทคโนโลยียุคใหม่ที่ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้ศึกษาวิจัยจึงได้มุ่งศึกษาบริบทการนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์และปัจจัยสำคัญจากชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อ การนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร อันเป็นผลวัดปัจจัยพื้นฐานของการผลิตระดับครัวเรือน และชุมชน ทั้งนี้เพื่อเสนอแนะทางเลือกสำหรับชุมชนที่จะพัฒนาศักยภาพความหลากหลายทางชีวภาพ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในการจัดการทรัพยากรพืชผักพื้นบ้านให้เกิดประโยชน์สูงสุด และตอบสนองความ

ต้องการที่แท้จริงของชุมชน โดยคำนึงถึงฐานทรัพยากรของชุมชนเป็นสำคัญ ผลักดันนโยบายด้านการพัฒนาการเกษตรที่มีผลต่อทรัพยากรพันธุกรรมและบทบาทของชาวบ้านในชุมชน ในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพไว้ในไร่ นา สวนหรือที่สาธารณะในชุมชน ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ให้สามารถพัฒนาเป็นเศรษฐกิจทางเลือกในการพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทการนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร ภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยสำคัญจากชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อการนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร ภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ประชากรที่ศึกษาในครั้งนี้ คือ หัวหน้าครัวเรือนของชุมชนบ้านไร่พิจิตร หมู่ที่ 15 ตำบลโกสัมพีนี ถึงอำเภอโกสัมพีนคร จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งมีประชากรทั้งหมดจำนวน 86 ครัวเรือน (ข้อมูลตามสภาพจริงในเดือน ธันวาคม พ.ศ.2547)

กลุ่มตัวอย่าง เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาที่มีหน่วยวิเคราะห์เป็นชุมชน ดังนั้นจึงเลือกใช้ประชากรทั้งหมดเป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา

วิธีการและเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล คือ

1. การสำรวจภาคสนาม ประกอบด้วย 6 ส่วน คือ
 - 1.1 การทำแผนผังชุมชน
 - 1.2 การศึกษาทำเลที่ตั้งชุมชนจากแผนที่ ภาพจากดาวเทียม
 - 1.3 การใช้ที่ดินของชุมชน
 - 1.4 ศึกษาโครงสร้างและบริบทพื้นฐานของชุมชน เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ฯลฯ
 - 1.5 ศึกษาด้านเศรษฐกิจสังคม เช่น ลักษณะของบ้านที่อยู่อาศัย เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ผู้นำชุมชน กิจกรรมการประกอบอาชีพที่สำคัญ การมีส่วนร่วมในชุมชน ฯลฯ
 - 1.6 โครงสร้างประชากรของชุมชน

2. แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

- 2.1 ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์
- 2.2 ชนิดและปริมาณ ของผักพื้นบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์
- 2.3 แหล่งภูมินิเวศของพืชผักพื้นบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์
- 2.4 การใช้ประโยชน์จากผักพื้นบ้านทางด้านต่างๆ

การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล

การศึกษานี้เป็นการศึกษาที่มีข้อมูลมาจากสองทาง คือ

1. ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม ซึ่งได้นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) บางส่วนได้นำเสนอข้อมูลในรูปตาราง รูปภาพแผนผังและ ข้อมูลในรูปสถิติร้อยละ
2. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ได้นำตัวอย่างของพืชผักพื้นบ้านมาวิเคราะห์ ตรวจสอบโดยศึกษาข้อมูลทางด้านสัณฐานวิทยา เพื่อจัดลำดับชนิดและวงศ์ ชื่อทางวิทยาศาสตร์ นำเสนอในรูปตาราง และในรูปสถิติร้อยละ

สรุปผลการวิจัย และอภิปรายผล

1. บริบทการนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร ภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

1.1 ความหลากหลายทางชีวภาพของผักพื้นบ้านของชุมชนบ้านไร่พิจิตร

ความหลากหลายของชนิดพันธุ์ ของผักพื้นบ้านที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร (ต้นทุนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ) พบว่า ผักพื้นบ้านที่ชาวบ้านไร่พิจิตรนำมาใช้ประโยชน์มีลักษณะเป็นพืชผักพื้นบ้านเจริญเติบโตได้ดีในระบบนิเวศ ซึ่งเป็นระบบที่พึ่งพาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามลักษณะโครงสร้างของทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม ทั้งทางด้านภูมิประเทศที่เป็นที่ราบระหว่างภูเขา มีความหลากหลายทางลักษณะภูมิประเทศ มีดินอุดมสมบูรณ์ และภูมิอากาศแบบร้อนชื้น พืชที่พบมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ทั้งหมด 81 ชนิด สามารถจำแนกตามวงศ์ได้ 42 วงศ์ วงศ์ที่พบมากที่สุด คือ วงศ์ CUCURBITACEAE

ผักพื้นบ้านที่ชาวบ้านไร่พิจิตรนำมาใช้ประกอบอาหารรับประทานทั้งหมด 81 ชนิด ชนิดที่ชาวบ้านนิยมนำมารับประทานมากที่สุดตามลำดับ คือ ผักหวานป่า กะเพรา มะเขือพวง เห็ดโคน เห็ดลม เห็ดฟาง ข่า จำแนกตามวงศ์ได้ 42 วงศ์ วงศ์ที่พบมากที่สุด คือ วงศ์ CUCURBITACEAE ได้แก่ บวบหอม บวบเหลี่ยม ฟักทอง ฟัก ตำลึง แดงกวา แดงไทย มะระจีนก รongลงมา คือ วงศ์ GRAMINEAE ได้แก่ ตะไคร้ ฝรั่ง ฝรั่งสุก ฝรั่งป่า ฝรั่ง มะละกอ ฝรั่ง และ วงศ์ LEGUMINOSAE ได้แก่ กระถิน จี่เหล็ก แดงบ้าน ถั่วแปบ ถั่วฝักยาว

ถั่วพู ลักษณะของผักพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นพืชล้มลุก รองลงมาเป็นไม้ยืนต้น และไม้เลื้อยตามลำดับ ส่วนของผักพื้นบ้านที่นิยมนำมาใช้ประกอบอาหารรับประทานมากที่สุด คือ ใบและยอด รองลงมา ได้แก่ ผล ผักพื้นบ้านบางชนิดสามารถใช้รับประทานได้ทุกส่วน เช่น บัวบก ผักชีฝรั่ง และเห็ด ผักพื้นบ้านเหล่านี้บางชนิด เช่น เห็ด หน่อไม้ จะมีรับประทานตามช่วงฤดูกาลเท่านั้น แหล่งที่มาของผักพื้นบ้านส่วนใหญ่ได้จากการปลูกไว้ตามบริเวณรอบๆ บ้าน แต่บางชนิดนิยมเก็บจากธรรมชาติ ได้แก่ ผักหวานป่า หน่อไม้ และเห็ด ทั้งนี้เพราะผักพื้นบ้านเหล่านี้ชาวบ้านไม่สามารถปลูกเองได้ โดยเฉพาะเห็ดจะมีมากตามธรรมชาติ และชาวบ้านจะไม่นิยมซื้อผักตามท้องตลาด หรือตามร้านค้า ที่พบจากการซื้อมีเพียงไม่กี่ชนิดที่ไม่สามารถหาได้ตามธรรมชาติ คือ มะเขือเทศ ผักชีฝรั่ง พริกชี้หนู ผักกาดกวางตุ้ง ผักกาดกวางตุ้ง และเห็ดฟาง

สอดคล้องกับ มาโนช วามานนท์ (2540 : 39) ได้กล่าวถึงผักพื้นบ้านซึ่งมีเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านว่า คนไทยรุ่นเก่าได้สังเกตธรรมชาติและได้อาศัยธรรมชาติเป็นแหล่งอาหาร ความหลากหลายของพันธุ์ไม้ในธรรมชาติจะได้รับการลงมือปลูกและจำแนกได้ว่าเป็นต้นไม้ที่กินไม่ได้ ผักพื้นบ้านที่นิยมนำมารับประทานกันมาก ชาวบ้านก็ยังนำมาปลูกไว้ใกล้บ้านเพื่อใช้บริโภคในครอบครัว ยังได้สรุปถึงคุณค่าของผักพื้นบ้านไว้ในอดีตกาล การบริโภคผักพื้นบ้านมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ของท้องถิ่นอันแสดงถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สั่งสมมาจนเป็นข้อห้ามและข้อปฏิบัติในการบริโภคผักพื้นบ้านในส่วนของกรนำส่วนต่างๆ มาบริโภคก็จะแตกต่างกันออกไป อาจจะเป็นส่วนของต้น ใบ ยอดอ่อน ผล ดอก ลำต้น ซึ่งแตกต่างกันออกไปอีกในเรื่องของฤดูกาล

ความหลากหลายของระบบนิเวศ ตามแหล่งที่อาศัยของพืชผักพื้นบ้านที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร (ต้นทุนทางระบบนิเวศ)

พิจารณาจากแหล่งภูมินิเวศของผักพื้นบ้านที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์พบว่า มีที่มาจากแหล่งภูมินิเวศ 4 แหล่งตามลำดับดังนี้คือ

1. สวนครัว และบริเวณรอบๆ บ้าน ที่ชาวบ้านแต่ละครอบครัวปลูก หรือขึ้นเองในที่ดินรอบๆ บ้าน หรือปลูกไว้ในภาชนะ กระถางต่างๆ ร้อยละ 93.02 ของครัวเรือน
2. บริเวณป่าของชุมชน ซึ่งชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ไว้ พืชส่วนใหญ่จะเป็นไม้พุ่ม และเห็ด ร้อยละ 88 ของครัวเรือน
3. จากบริเวณไร่ นา สวน ได้แก่ พืชที่เติบโตเองตามธรรมชาติบริเวณหัวไร่ปลายนา ร่องสวน ร้อยละ 45.34 ของครัวเรือน
4. จากบริเวณที่เป็นริมทาง ริมคลอง ริมน้ำ ไร่ร้าง พืชที่เติบโตขึ้นเองตามธรรมชาติ บางครั้งอยู่ในรูปวัชพืชร้างที่ชาวไร่ ชาวนา ชาวสวนไม่ต้องการ เช่น กระจับปี่ เพกา ตำลึง โสน เป็นต้น มีร้อยละ 25 ของครัวเรือน

การศึกษาแหล่งที่มาเชิงระบบนิเวศของผักพื้นบ้านในบริเวณชุมชนบ้านไร่พิจิตรพบว่า มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ เมฆ จันท์ประยูร (2541 : 11 - 12) ซึ่งได้กล่าวถึงแหล่งที่มาของพืชผักพื้นบ้านไว้ว่า มาจากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้

1. เพือกเขา ป่าดง ป่าละเมาะ ป่าแพะ เป็นประเภทป่าไม้ส่วนที่คนมาบริโภคเป็นผักมักเป็นยอดไม้ ลูกไม้ หน่อ หรือต้นอ่อน
2. ไร่ สวน เช่น พืชผักที่ขึ้นตามธรรมชาติและพืชที่ปลูกแซมไว้ข้าง สวนยาง เช่น สะตอ เหยียง ฟัก แฟง กิ่งต่าง ๆ
3. ทุ่งนา หนอง คลอง บึง ส่วนใหญ่พืชน้ำมักเกิดเองตามธรรมชาติ เช่น ผักแว่น ลำเพ็ง ผักกูด บอน สันตะวา อื่น
4. สวนครัว ผักริมรั้ว ได้แก่ ผักปรุงรส ผักกินยอด เช่น สะระแหน่ โหระพา เหยียงดา ผักฮ้วนหมู ผักชี ย่านาง

สรุปพิจารณาตามบริบททางด้านความหลากหลายทางชีวภาพของ ชนิดพันธุ์ ระบบภูมิเวศตามแหล่งที่อาศัยของพืชผักพื้นบ้าน ที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตรพบว่า มีความหลากหลายทั้งชนิดพันธุ์ ระบบภูมิเวศทางด้านการใช้ประโยชน์ และระบบนิเวศที่อยู่อาศัย แสดงว่ามีความพอเพียงและมั่นคงเชิงระบบสูง

1.2 บริบททางด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านไร่พิจิตร ที่นำผักพื้นบ้านใช้ประโยชน์ (ต้นทุนทางด้านวัฒนธรรม)

การนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตรทางด้านอาหาร พบว่า ผักพื้นบ้านที่ชาวบ้านไร่พิจิตรนำมารับประทานเป็นอาหาร มีอยู่ 81 ชนิด จำแนกตามวงศ์ได้ 42 วงศ์ วงศ์ที่พบมากที่สุด คือ วงศ์ CUCURBITACEAE ประเภทชาวบ้านสามารถใช้ภูมิปัญญานำมาประกอบอาหารได้ 11 ประเภท คือ นำมาประกอบอาหารประเภทแกงได้ถึง 51 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 62.96 นำมาต้มรับประทานเป็นอาหาร 43 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 53.09 นำมาประกอบอาหารประเภทผัดเป็นอาหารรับประทาน 25 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 34.72 และนำมารับประทานเป็นผักสด 20 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 24.69 อาหารพื้นบ้านที่ชาวบ้านไร่พิจิตรนิยมรับประทานมากที่สุด คือ แกงเลียงผักหวานป่าใส่ปลาร้า และที่นิยมรองลงมา ได้แก่ ต้มเห็ดโคน ต้มหน่อไม้ แกงเห็ดกระด้าง ซึ่งพบว่า ผักหวาน และเห็ด จะมีให้บริโภคต้องขึ้นอยู่กับฤดูกาล อีกสามชนิดที่ชาวบ้านนิยมนำมาประกอบอาหารคือ มะเขือพวง ผักบุ้ง มะละกอ

การนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ทางด้านยาสมุนไพร พบว่า ชาวบ้านไร่พิจิตรมีความรู้เกี่ยวกับการนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ทางด้านสมุนไพรพร้อมๆ กับการรับประทานเป็นอาหาร ไม่มีการนำผักพื้นบ้านประกอบเป็นยารักษาโรคเฉพาะ ผักพื้นบ้านที่ชาวบ้านทราบว่า

มีสรรพคุณทางยา มี 15 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 18.52 ของชนิดพันธุ์ทั้งหมดที่พบที่บ้านไร่พิจิตร ชนิดที่ชาวบ้านทราบสรรพคุณดีที่สุดคือ มะนาว ร้อยละ 40.70 ทราบว่ามีสรรพคุณในการขับลม ในท้อง แก้ท้องเสีย ท้องอืด แก้ไอ แก้เจ็บคอ รองลงมาคือ ตะไคร้ ร้อยละ 29.07 ทราบว่ามีสรรพคุณในการแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ แน่นจุกเสียดในท้อง จำแนกตามวงศ์ได้ 11 วงศ์ วงศ์ที่มีสรรพคุณทางยามากที่สุด คือ LABIATAE ประกอบด้วย กะเพรา แมงลัก สะระแหน่ และโหระพา และวงศ์ RUTACEAE ประกอบด้วย มะนาว มะกรูด

การนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ทางด้านเครื่องมือเครื่องใช้ พบว่า ชาวบ้านไร่พิจิตร มีความรู้เกี่ยวกับการนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ทางด้านเครื่องมือเครื่องใช้ 15 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 18.52 ของชนิดพันธุ์ทั้งหมดที่พบในบ้านไร่พิจิตร ชาวบ้านนิยมนำไม้ไผ่ทุกชนิด มาใช้ประโยชน์มากที่สุด โดยเฉพาะไม้ไผ่ป่า คิดเป็นร้อยละ 63.65 โดยนำมาทำพื้นบ้าน พื้น ฝาฝ้า ฉาง เกือบข้าวโพด ทำเครื่องจักสาน เช่น กระบุง ตะกร้า ฯลฯ ชาวสวนผลไม้จะใช้เป็นไม้ค้ำยันกิ่งผลไม้ ซึ่งในแต่ละปีจะต้องใช้เป็นปริมาณมาก รองลงมา ได้แก่ บวบหอม และกล้วยน้ำว้า บวบหอม ลูกแก่ตากแห้งลอกเปลือกเอาไว้ล้างด้วยขาม ขัดกระทะ ขัดตัวเวลาอาบน้ำ ส่วนกล้วยน้ำว้า ใบใช้ห่อขนม ลำต้นใช้เป็นอาหารหมู ใช้ทำปุ๋ยหมัก ใช้เพาะเห็ด ใช้ทำเชือก วงศ์ที่ใช้ประโยชน์มากที่สุดคือ วงศ์ GRAMINEAE ประกอบด้วย ไม้ไผ่ตง ไผ่รวก ไผ่ป่า ไผ่เสียว ไผ่เปาะ และไผ่สีสุก

การนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ทางด้านความเชื่อ มี 5 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 6.17 ของชนิดพันธุ์ทั้งหมดที่พบในบ้านไร่พิจิตร ความเชื่อมีหลายด้านเช่น เชื่อว่าปลูกขนุนไว้หลังบ้าน จะช่วยให้คนในบ้านเจริญรุ่งเรือง ร้อยละ 24.42 ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน ปลูกมะขามไว้หน้าบ้านจะทำให้เป็นที่เกรงขามของคนทั่วไป มะยม ใบใช้พรมน้ำมันดี และนิยมปลูกไว้หน้าบ้านคนจะได้นิยมชมชอบ หรือขอห้ามหญิงมีครรภ์รับประทาน เพราะจะแท้งบุตร เป็นต้น

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้านของชุมชนบ้านไร่พิจิตร สรุปได้ว่า ยังมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะที่เกื้อกูลกัน ดังเช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2529 : 15) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติไว้ว่า ธรรมชาติเป็นปัจจัยในการให้ชีวิตของมนุษย์ดำรงอยู่ได้ ซึ่งมนุษย์ได้อาศัยใช้สอยเพื่อยังชีพ โดยที่มนุษย์ได้พึ่งพาอาศัยธรรมชาติมากมาย และความหลากหลายนี้แตกต่างตามพื้นที่พืชผักชนิดนั้นเกิดขึ้นมา ชาวบ้านก็ได้ใช้ประโยชน์จากผักเหล่านี้มากเช่นกัน จึงน่าจะเป็นแนวทางในการอนุรักษ์พืชพันธุ์ พันธุ์ไม้ ไว้เพื่อรักษาความหลากหลายเหล่านี้ให้อยู่กับเรานานๆ และมีประโยชน์สืบทอดไปจนถึงลูกหลานต่อไป

1.3 บริบททางด้านระบบเศรษฐกิจ(การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน)พืชผักพื้นบ้าน ที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร

ด้านการผลิต การผลิตพืชผักพื้นบ้านของชาวบ้านบ้านไร่พิจิตรซึ่งเป็นการผลิตที่พึ่งพิงระบบธรรมชาติ ระบบนิเวศที่เป็นแหล่งผลิตพืชผักพื้นบ้านให้ชาวบ้านบ้านไร่พิจิตรได้ใช้ประโยชน์จากบริเวณรอบๆ บ้านและสวนครัว ป่าชุมชน แหล่งน้ำ บริเวณพื้นที่ที่ไม่มีเจ้าของในชุมชน จากหัวไร่ ปลายนา

บริเวณรอบๆ บ้านและสวนครัว ป่าชุมชน เป็นแหล่งผลิตพืชผักพื้นบ้านให้ชาวบ้านบ้านไร่พิจิตรใช้ประโยชน์มากที่สุด มีความมั่นคงเชิงระบบนิเวศค่อนข้างสูงเพราะมีเจ้าของ และผู้ดูแลรักษา ตลอดจนมีกฎเกณฑ์คอยควบคุมการใช้ประโยชน์ และการจัดการที่เหมาะสม มีความมั่นคงในการผลิตสูง

พืชผักสวนครัวที่เจริญเติบโตในบริเวณที่รกร้างว่างเปล่าในชุมชน แหล่งน้ำริมคลอง มีความมั่นคงเชิงระบบนิเวศค่อนข้างต่ำ เพราะเป็นที่สาธารณะ มีผู้คนมาใช้ประโยชน์แต่ขาดการจัดการรักษาอย่างเป็นระบบ มีความมั่นคงในการผลิตปานกลางค่อนข้างต่ำ

พืชผักพื้นบ้านที่เจริญเติบโตบริเวณ หัวไร่ ปลายนา ในสวน มีความมั่นคงเชิงระบบนิเวศขึ้นอยู่กับเจ้าของและ ความรู้ของเจ้าของพื้นที่แหล่งผลิตเหล่านั้น หากพิจารณาจากการใช้ประโยชน์ พบว่า เจ้าของไร่ นา สวนต่างๆ ในชุมชนบ้านไร่พิจิตรมีความรู้และตระหนักในการใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้านที่อาศัยอยู่นั้น

สรุปได้ว่าการนำพืชผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตรในแง่การผลิตเป็นการเพิ่มคุณภาพชีวิต เพิ่มสุขภาพอนามัยให้แก่ชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ สุชาติ เกตุยา (2540) ที่กล่าวว่า ชาวชนบทส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมดังนั้นรูปแบบการผลิตที่ตอบสนองแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้ คือ การผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเองเป็นหลัก มีผลทำให้สมาชิกไม่จำเป็นต้องดิ้นรนขวนขวายกับกิจกรรมเศรษฐกิจ เนื่องจากสามารถกำหนดการผลิตตามสภาพของตนเองได้ คือ เป็นการใช้ปัจจัยการผลิตในชุมชน ทั้งแรงงาน วัตถุดิบ ความรู้ และเทคโนโลยีของตนเอง เป็นการอาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ จึงมีการสั่งสมเรียนรู้ ด้านการจัดการและการคิดค้นเทคโนโลยีตลอดเวลา เช่น การเกษตรเรียนรู้จากธรรมชาติว่าเวลาใดเหมาะสมกับการลงมือ หว่านดำ หรือเพาะเมล็ดได้ผลการจัดการการชลประทานแบบดั้งเดิม การจัดการกับแมลงศัตรูพืชและสัตว์ที่มารบกวนผลผลิต ฯลฯ รูปแบบการเรียนรู้ เช่น กังหันวัดน้ำ ปุ๋ยมูลสัตว์ ฯลฯ อื่นๆ อีกมากมาย ความรู้และทักษะเหล่านี้มีผลทำให้เทคโนโลยีการผลิตนี้ได้ทำลายธรรมชาติ และชีวิตอื่น ผลสำคัญทำให้มนุษย์ได้ ใกล้ชิด และเรียนรู้ระบบนิเวศของธรรมชาติ จึงมีความเคารพและตระหนักในคุณค่าเกิดการอนุรักษ์และบำรุงรักษาโดยอัตโนมัติ

ดังนั้นพอจะกล่าวได้ว่าการผลิตพืชผักพื้นบ้าน เพื่อการบริโภคลดค่าใช้จ่าย นำไปสู่การเรียนรู้เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ตามธรรมชาติ ตามรูปแบบการผลิตแบบอาชีพ ผสมผสานกับการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ไม่ซับซ้อนตามสภาพท้องถิ่น การนำภูมิปัญญามาใช้ได้อย่างสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพระบบนิเวศของชุมชนบ้านไร่พิจิตร นี้ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ด้านการบริโภค จากการศึกษาโครงสร้างบริการพื้นฐานของชุมชน โครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมและวิถีชีวิต พบว่า ชาวบ้านซึ่งมีเครื่องอำนวยความสะดวกน้อยมาก ส่วนใหญ่วิถีชีวิตชาวบ้านอาศัยความเรียบง่ายในการใช้ชีวิตอยู่ความประหยัดและพอเพียง ไม่ติดการเสพเทคโนโลยีฟุ่มเฟือย เอาใจใส่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยความเรียบง่ายในการใช้ชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ตัวบ่งชี้สำคัญประกอบด้วย สภาพการประกอบอาชีพเป็นการทำไร่ การทำสวน ซึ่งชีวิตส่วนใหญ่ กลางวันจะใช้ชีวิตประจำวันอยู่กับการจัดการในไร่ในสวน กลับบ้านก็จะหลับนอน ไม่กิจกรรมอื่นนอกจากรับประทานอาหาร ดูข่าวสารจากโทรทัศน์ ทั้งพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปรับทุกข์กันภายในสมาชิกครอบครัว สภาพบ้านและโครงสร้างพื้นฐาน ชาวบ้านจะมีบ้านที่เรียบง่าย มีกิจกรรมแทบทุกอย่างบนเรือนชาน เช่น ทำครัว ที่พักผ่อนหลับนอน ที่รับแขก เครื่องใช้ไฟฟ้ามีโทรทัศน์ 45 ครอบครัว ผู้เย็นมี 30 ครอบครัว จากทั้งหมด 86 ครอบครัว การสื่อสารคมนาคมไม่สะดวกเท่าที่ควร ร้านค้าสถานบริการมีน้อยมาก สถานที่ราชการ โรงเรียน การสาธารณสุข ไม่มีในชุมชน การศึกษาของรัฐในชุมชนต่ำมาก ผู้สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษามีร้อยละ 2.34 ผู้ไม่ได้รับการศึกษามีร้อยละ 16.35 ลักษณะสังคมวัฒนธรรมเป็นครอบครัวใหญ่ ครอบครัวขยาย มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้วยการเรียนรู้ตามธรรมชาติจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งด้วยการบอกเล่าอบรมสั่งสอนด้วยการพูดคุย ทำให้ดูผ่านกิจกรรม การดำรงชีวิตประจำวัน ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ นับถือผู้ใหญ่ในชุมชน การบริโภคชาวบ้านจะใช้จ่ายในการซื้อ เครื่องอุปโภค บริโภค เฉพาะสิ่งที่ไม่สามารถผลิตได้เอง เช่น เนื้อหมู เนื้อวัว เนื้อไก่ น้ำมันเชื้อเพลิง ฯลฯ

วัฒนธรรมการบริโภคแบบนี้ ถือว่าเป็นการประหยัดรายจ่ายใช้เมื่อเวลาปรุงอาหาร มีความพอเพียงเพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับ อรสุตา เจริญรัต (2543 : 23) ที่กล่าวว่า การบริโภคที่เพียงพอจะต้องเป็นความต้องการที่เพียงพอ (The Economics enough) คือ สามารถสนองความต้องการที่แท้จริงของมนุษย์ทุกคน และไม่ทำลายธรรมชาติด้วย เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องใช้ในชีวิต มิใช่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริง แต่ไม่จำเป็นต้องใช้ในขณะนั้นในการรู้จักใช้สินค้าและบริการอย่างมีเหตุผลมีผลบนพื้นฐานของการทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น

ด้านการแลกเปลี่ยน กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับพืชผักพื้นบ้านในชุมชนบ้านไร่พิจิตรนั้น ในการซื้อขาย แลกเปลี่ยนด้วยระบบเงินตรา มีปรากฏน้อยมาก จะมีก็เฉพาะการซื้อขายเห็ดโคนในฤดูกาลแต่ไม่มากไม่สามารถจัดเป็นการประกอบการค้าแต่สามารถพิจารณาได้ในแง่ที่ว่า มีเกินกว่าบริโภคจึงขาย ที่น่าสนใจในการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านไร่พิจิตรก็คือประการแรก การแลกเปลี่ยนความรู้ในการผลิตและการบริโภคพืชผักพื้นบ้าน โดยผู้นำชุมชนลักษณะนิสัยของผู้ใหญ่จำนวน ทับทอง ที่เห็นประโยชน์แก่ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน มีจิตใจเป็นจิตสาธารณะ ใฝ่การศึกษา ที่ควรแก่การยกย่องแสดงให้เห็นถึงรูปแบบและทิศทางในการผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยนที่เข้มแข็งมั่นคง และพอเพียงในชุมชน การแลกเปลี่ยนด้วยเงินตราในแนวทางเศรษฐกิจกระแสหลักในชุมชน ก็มีดำรงอยู่แต่ไม่ค่อยมีผลกระทบโดยตรงกับพืชผักพื้นบ้าน แนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่บ้างในเศรษฐกิจกระแสหลัก นั่นคือ การปรับเปลี่ยนท่าทีความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้ากับผู้ขาย การไว้น้ำใจเชื่อใจ การรู้จักมักคุ้น การมีมิตรจิตมิตรใจต่อกัน รวมถึงชาวบ้านเองมีความรู้สึกพอไม่โลภมากจนเกินไป คือการซื้อขายสามารถตกลงกันได้ง่าย ผู้ซื้อและผู้ขายต่างพอใจคือพอมีกำไรบ้าง ไม่ถึงกับขาดทุน ทำให้ระบบการแลกเปลี่ยนไม่เป็นไปตามเศรษฐกิจกระแสหลักเสียทีเดียว

2. ปัจจัยสำคัญจากชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อการนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านไร่พิจิตร ภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีดังต่อไปนี้

2.1 ผู้นำชุมชน

ผู้นำชุมชนบ้านไร่พิจิตรผู้ใหญ่จำนวน ทับทอง มีลักษณะผู้นำที่ดี มีความสามารถทำประโยชน์ให้กับชุมชนอย่างมาก มีความคิดในการพัฒนาแบบพอเพียง ใฝ่การศึกษาหาความรู้ โดยเป็นผู้นำในการทำการเกษตรชีวภาพ ทำปุ๋ยจากเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร แนะนำให้ชาวบ้านลดการทำไร่ ให้ทำสวนผลไม้แทน ร่วมอนุรักษ์ป่าให้มีลักษณะเป็นป่าชุมชน ทั้งในแง่การปฏิบัติอนุรักษ์ และการเรียนรู้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมาย ปลูกพืชผักสวนครัว/สวนสมุนไพรไว้ข้างบ้านเป็นตัวอย่าง ผู้ใหญ่จำนวน ทับทอง ได้รับการคัดเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านด้วยฉันทามติให้ดำรงตำแหน่งมาแล้ว 10 ปี มีความมุ่งมั่นพัฒนาหมู่บ้านให้มีความเจริญทั้งทางด้านวัตถุ ควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านจิตใจ และการเรียนรู้การระบอบอาชีพ การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ตามอัตภาพ ซึ่งเป็นแนวคิดเดียวกับความพอเพียง สร้างคณะกรรมการชุมชนให้เข้มแข็ง แสวงหาช่องทางอบรม ให้การศึกษาแก่สมาชิกในชุมชนทุกรูปแบบ สอดคล้องกับการศึกษาของ ดำรงศักดิ์ บุญลา (2531 : บทคัดย่อ) เรื่องเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงชุมชน : ศึกษาเปรียบเทียบกรณีบ้านดงบัง กับ บ้านดอนคู้ จังหวัดอุบลราชธานี ที่พบว่าเงื่อนไขที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงสืบเนื่องมาจากเงื่อนไขภายในและภายนอกชุมชน โดยเงื่อนไขภายในชุมชนเป็นเงื่อนไข

หลักที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ คุณลักษณะและบทบาทของผู้นำชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการเปลี่ยนแปลงหากให้มีการศึกษาแก่ประชาชน ส่วนเงื่อนไขภายนอกเป็นเงื่อนไขที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ การช่วยเหลือการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ความสะดวกในการคมนาคมการติดต่อสื่อสาร

2.2 กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในชุมชนบ้านไร่พิจิตร

ความรู้ของชาวบ้านไร่พิจิตรในระบบการศึกษาของรัฐ พบว่า ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาเท่านั้น ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในเรื่องการใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้าน และวิธีการดำรงชีวิตนั้นเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ซึ่งไม่มีในระบบการศึกษาของรัฐ กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติเกิดจากสมาชิกของครอบครัว ได้รับการถ่ายทอด โดยผ่านกระบวนการประกอบอาชีพ ในลักษณะบอกให้รู้ ทำให้คุณลองทำดู เป็นการเรียนรู้แบบองค์รวม เป็นรากฐานของชีวิต จากนั้นเข้าร่วมในชุมชน ทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน มีการถ่ายทอด ถ่ายโอน และเชื่อมโยงความรู้จากครอบครัวสู่สังคม ภายในชุมชน และภายนอกชุมชน จากบุคคลหลากหลายอาชีพ หลากหลายช่วงอายุทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี (2544 : 5 - 6) ที่กล่าวว่า การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยสันติเป็นเรื่องสำคัญและเราต้องตั้งคำถามว่าการศึกษาในโลกมีอะไรผิดไปอย่างฉกรรจ์หรือ ผมคิดว่าต้องตั้งคำถามตรงนี้ไว้เสมอ เพื่อแสวงหาคำตอบว่าการศึกษาที่ดีที่สุดนั้นคืออย่างไร ผมคิดว่าเป็นหน้าที่ของมนุษย์ ในการแสวงหาการศึกษาที่ดีที่สุด และช่วยให้เพื่อนมนุษย์ได้พบการศึกษาที่ดีที่สุด ต้องตั้งคำถามใหญ่ว่าการศึกษาในโลกนี้มีอะไรผิดไป อย่างนั้นจะไม่เห็น เราก็คงจะไปเรื่อยๆ เอาสิ่งที่ผิดไปอย่างฉกรรจ์เป็นตัวตั้ง วิชามีตัวตนมีที่มาที่ไป ค่อยๆ แยกออกจากชีวิต ความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์มากขึ้นเรื่อยๆ การวิจัยเพื่อสร้างความรู้เชื่อมโยงกับอัตราของผู้สร้างความรู้ และห่างไกลไปจากชีวิตมากขึ้นเรื่อยๆ คิดว่าจำเป็นต้องพิจารณาประเด็นนี้ว่าแท้จริงแล้วต้องให้เป็นกระบวนการเดียวกัน ชีวิตคือการศึกษา ส่วนการได้รับการฝึกอบรม รวมถึงการดูงาน ทักษะศึกษา เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านไร่พิจิตร กล่าวคือ จากการได้รับการฝึกอบรม ดูงานตามสถานที่ต่างๆ รวมทั้งการฝึกอบรมกิจกรรมเรื่องต่างๆ ซึ่งทำให้ชาวบ้านที่ได้รับรู้ กลับมาปฏิบัติจริงในพื้นที่ของตน จากนั้นชาวบ้านก็จะมาศึกษาเรียนรู้จากการลองผิดลองถูกของบุคคลผู้กล้าหาญที่บุกเบิกความคิดใหม่ๆ หรือแนวทางใหม่ในชุมชน ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่น่าจะนำมาพิจารณาไว้ในกระบวนการเรียนรู้ คือ ผลจากการเรียนรู้ โดยเฉพาะสื่อทางวิทยุโทรทัศน์ จากการศึกษาพบว่าโทรทัศน์ในชุมชนบ้านไร่พิจิตร มีโทรทัศน์ 45 เครื่อง ทำให้การรับข่าวสารจากภายนอกและสิ่งอื่นๆ ในการบริโภคของชาวบ้านไร่พิจิตรน้อย เป็นโอกาสให้ชาวบ้านไร่พิจิตรได้เรียนรู้เรื่องราวจากครอบครัวและชุมชน

มากขึ้น การศึกษาของ อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540 : 68) ที่ว่า ปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบทำให้เกิดความอ่อนแอต่อชุมชนที่สำคัญมาก คือ สื่อมวลชนโดยเฉพาะโทรทัศน์ที่สามารถเปลี่ยนแปลงค่านิยมดั้งเดิมไปสู่ค่านิยมแบบใหม่ ที่สนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เอื้อประโยชน์ให้แก่รัฐและธุรกิจ โทรทัศน์เป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมการตลาดของธุรกิจโดยผ่านการโฆษณาและรายการต่างๆ ที่สร้างรสนิยมใหม่ และวัฒนธรรมการบริโภค นิยมให้แก่ผู้ชม นอกจากนี้ยังเป็นปัจจัยหนุนให้ธุรกิจดูดซับทุนออกจากชุมชน ได้ง่ายขึ้นโดยการบริโภค และส่งผลทางอ้อมในการเกิดการไหลออกของทรัพยากรธรรมชาติด้วย ในด้านค่านิยม ซึ่งเป็นปัจจัยที่กำหนดวัฒนธรรมหรือวิถีชุมชน ค่านิยมที่มาจากความเชื่อในศาสนาสามารถสร้างทัศนคติให้คนเคารพธรรมชาติ มีความพึงพอใจกับการพึ่งตนเอง และก่อให้เกิดวัฒนธรรมแบบความร่วมมือมากกว่าการแบ่งปันเพราะทุกศาสนาจะสั่งสอนในเรื่องการอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่งและส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงรักษาความเป็นปึกแผ่นและความเข้มแข็งของชุมชนไว้ได้ เป็นวิถีทางการดำเนินชีวิตที่อยู่ภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ในขณะที่เดียวกันค่านิยม และความเชื่อในสังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลการพัฒนาตามสังคมตะวันตกที่เป็นความทันสมัย โดยเน้นความเป็นเมืองและวิถีชีวิตแบบเมืองมากขึ้น คนในชุมชนมีการศึกษาในระบบน้อย ขาดความเชื่อมั่นในการศึกษาตามธรรมชาติด้านนี้ คือความสุขจากการบริโภคนิยม และความเป็นปัจเจกนิยม มีความมุ่งหวังในชีวิตที่เปลี่ยนไป โดยเน้นความสุขสบาย มีฐานะร่ำรวย มีความเจริญทัดเทียมครอบครัวอื่นในสังคมเมืองเหล่านี้เป็นค่านิยมที่มีส่วนทำลายคุณค่าของการดำรงอยู่ และการใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้าน ซึ่งมีค่านิยมของความเป็นอยู่ที่เน้นความทันสมัย มีส่วนทำลายคุณค่าของการพึ่งตนเอง การอยู่ร่วมกันในชุมชน ทำลายจิตสำนึก ความรับผิดชอบ ต่อการเกิดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมในกรณีการใช้สารเคมีฆ่าแมลง การลักลอบตัดต้นไม้ของส่วนกลาง คือป่าชุมชน การบุกรุกเข้าไปทำลายป่าไม้เขตอนุรักษ์ เพียงเพราะต้องการได้ผลผลิตมากๆ เพื่อจะได้แลกกลับมาเป็นเงินในปริมาณมากๆ โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่างๆ ที่ตามมา สอดคล้องกับสุเมธ ตันติเวชกุล (2543 : 284 - 285) ที่กล่าวว่าจากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาทำให้สังคมไทยอ่อนแอ เหตุเพราะสังคมไม่ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ “ให้กับคนส่วนใหญ่ด้วยขาดปัญญา” ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ประกอบกับผู้มีโอกาสทางสังคมมักขาดคุณธรรม จริยธรรม เกิดปัญหาทุจริต ประพฤติมิชอบขึ้นในทุกระดับ ขณะเดียวกันที่ผู้ด้อยโอกาสมักถูกเอารัดเอาเปรียบประกอบกับการพัฒนาเศรษฐกิจแผนแยกส่วนโดยใช้ “เงิน” เป็นเป้าหมาย ไม่คำนึงถึงผลเสียที่ตามมา อาทิทุนด้านดิน-น้ำ-ป่าไม่ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม สุดท้ายส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นและเกษตรกรพึ่งตนเองได้น้อยลง

การไม่มีความตระหนักและการเป็นรู้ถึงผลกระทบด้วย ขาดจิตสำนึกของผู้บริโภค และเรียนรู้ถึงปัญหาธรรมชาตินี้สอดคล้องกับ การศึกษาของ ชีรุติ เสนาคำ (28539 : 49) ที่กล่าวถึง จิตสำนึกของเกษตรกรผู้บริโภค ว่ารับรู้เรื่องอันตรายจากสารเคมีในการเกษตรกรรมแผนใหม่กัน น้อยมาก นอกจากนั้นเกษตรกรทางเลือกยังเป็นที่ได้รับรู้้อยมากเกษตรกรและผู้บริโภคส่วนใหญ่ ได้รับข้อมูลไม่ถูกต้อง เนื่องจากการศึกษา และสื่อส่วนใหญ่ถูกใช้ให้เป็นประโยชน์แก่บริษัทผลิต สารเคมี การสร้างเกษตรทางเลือก ตัวอย่างผู้ใหญบ้านจำนวน ให้ความเห็นจากการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับการใช้วิธีการเกษตรธรรมชาติว่า “เนื่องจากไม่มีตัวอย่างที่ชัดเจนในการทดลองทำเกษตร แบบวิธีธรรมชาติที่ได้ผลให้เห็น เกษตรกรจึงไม่มีความมั่นใจที่จะเลือกทำเกษตรแบบธรรมชาติ ในชุมชนบ้านไร่พิจิตรแต่ชาวบ้านก็รับรู้และพยายามปรับเปลี่ยนการทำเกษตรจากการทำไร่ มาทำ สวนผลไม้ และการทำการเกษตรแบบผสมผสานมากขึ้น ลดปริมาณการใช้สารเคมีให้น้อยลง” ปัจจัยด้านความมุ่งหวังในชีวิตนั้น จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านยังคงมีความต้องการรายได้มากขึ้น จากผลผลิตที่มีปริมาณสูงทำให้พยายามที่ต้องเพิ่มผลผลิตเพื่อให้ฐานะดีขึ้น ดังนั้นมีความจำเป็นต้อง ทำการผลิตเพื่อการค้า การผลิตเพื่อการค้าถ้าขาดความรู้จะมีผลให้เกิดการทำลายฐานเศรษฐกิจแบบ พึ่งตนเอง และแบบพอเพียงที่มีอยู่ในชุมชน คือเพื่อต้องการผลผลิตก็ต้องขยายพื้นที่ หรือไม่ก็ใช้ ยากำจัดวัชพืช นั่นคือทำลายผลผลิตทางด้านอาหารจากพืชผักพื้นบ้านที่ใช้ในชีวิตประจำวันอย่าง ไม่รู้ตัว ความไม่สามารถพึ่งตนเองได้คือการทุ่มเทแรงงานในการผลิตเพื่อการค้ามาก ไม่สนใจการ ทำอาหารในครอบครัวรับประทานกันเป็นการทำลายฐานการเรียนรู้ตามธรรมชาติ และความสัมพันธ์ ในครอบครัว เหล่านี้เป็นรากฐานสำคัญของเศรษฐกิจแบบพอเพียงอาจถูกทำลายไปด้วย

2.3 เศรษฐสังคม และวิถีชุมชน

ลักษณะความสัมพันธ์ในครอบครัวของชุมชนบ้านไร่พิจิตร เป็นครอบครัวใหญ่ หรือครอบครัวขยาย คือ มีหลายหลังคาเรือนเป็นครอบครัวเครือญาติอาศัยอยู่ร่วมกัน 1 - 2 รุ่น เป็น ครอบครัวใหญ่ที่อาจแยกครอบครัวมาปลูกสร้างบ้านใหม่ แต่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ดินของบิดา มารดา อาจหุงหาอาหารร่วมกัน หรืออาจแยกมาหากินเองก็มีบ้าง แต่ก็อาศัยการพึ่งพาจากครอบครัว ใหญ่อยู่บ้างในเรื่องการดูแลเด็ก หรือสมาชิกใหม่ในครัวเรือน เพราะตนเองต้องออกไปทำงานนอก บ้านจึงได้มอบภาระการดูแลเด็ก และการหุงหาอาหารให้กับครอบครัวของบิดามารดา แต่ถ้าเป็นเด็กที่ พอช่วยเหลือตัวเองได้แล้ว พ่อแม่จะพาออกไปทำงานด้วย เป็นการให้เด็กได้เรียนรู้การทำมาหากิน อย่างธรรมชาติ ชาวบ้านในชุมชนมีการดำเนินชีวิตประจำวันอยู่บนพื้นฐานของความมีเหตุผล ในเรื่องอาหารในชีวิตประจำวัน บริโภคเท่าที่จำเป็นเท่าที่หาได้เหมาะสมกับฐานะ

ความสัมพันธ์ระหว่างผักพื้นบ้านกับวิถีชุมชนน่าจะเกิดจากผลกระทบจากอิทธิพลจากวัฒนธรรมของเศรษฐกิจกระแสหลักของทุนนิยมที่เน้นการบริโภคฟุ่มเฟือย ดังที่ เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ (2542 : 65 - 68) ได้กล่าวว่า มีสาเหตุมาจาก

1. วัฒนธรรมภายนอก ซึ่งเป็นสาเหตุที่ร้ายแรงที่สุดที่ทำให้ผักพื้นบ้านสูญหายไปจากสังคมเมือง หรือในสังคมที่กำลังจะกลายเป็นเมืองอยู่ในขณะนี้ อิทธิพลภายนอกจะแฝงมาพร้อมกับการค้า เช่น บริษัทแห่งหนึ่งต้องการขายผลิตภัณฑ์อาหารประเภทหนึ่งเข้าสู่ชุมชนหรือหมู่บ้าน เขาก็จะหลอกล่อด้วยสีสรร รสชาติ การบรรจุ และคนไทยเรามีจุดอ่อนที่ว่าไม่ชอบความซ้ำซากจำเจ อยากลอง พอลองแล้วก็ติดใจในรสชาติที่แปลก จนลืมผักและอาหารพื้นบ้านของคนไทยเดิมไป และในบางครั้งพันธุ์ผักพื้นเมืองอาจนำไปพัฒนาพันธุ์เป็นพันธุ์ใหม่ ได้ง่ายกว่าพันธุ์อื่น เช่น บวบก ซึ่งมีใบใหญ่กว่า ก้านยาวกว่า คนไทยก็ไปนิยมกินกันจนลืมบวบกไทยอย่างง่ายตาย เหล่านี้เป็นต้น

2. คน ที่เรื่องผักพื้นบ้านลดน้อยลงไปเรื่อยๆ เพราะ คนเฒ่าคนแก่ล้มหายตายจากไปเรื่อยๆ ทำให้ขาดคนสานต่อ เช่น คนเฒ่าคนแก่จะรู้ว่าแกงส้มดอกแค แก้วไข่หัวลม พอเสียชีวิตไป ลูกหลานก็ไม่รู้จัก พอมีสินค้าหรืออาหารอย่างอื่นเข้ามา แกงส้มดอกแค แก้วไข่หัวลมจึงตกไป เพราะคนที่อธิบายไม่มีแล้ว เป็นเพราะวัฒนธรรมเดิมไม่แข็งแรง ไม่สามารถสู้วัฒนธรรมภายนอกได้ นิสัยเห่อของนอกจะเป็นนิสัยที่ไม่ดีด้านหนึ่งของคนไทย

3. สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ความเร่งรีบ เร่งรัด ซึ่งไม่เหมือนสมัยก่อนที่สังคมไม่เร่งรีบ ตกเย็นก็พากันเก็บผักหญ้าริมรั้วมากิน Supermarket ก็คือ ป้า อุดมไปด้วยพรรณพืชและได้นำมาปลูกในรั้วบ้านนั่นเอง ชาวบ้านสะสมอาหารไว้เอง ทำปลาร้า กะปิไว้ใช้เอง หวานแหว่งไป ครั้งเดียวก็ได้ปลามากิน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตเดิมๆ ที่มีอยู่ แต่สังคมปัจจุบันไม่มีใครหิว ปีนโตมากินกลางวันเหมือนสมัยก่อน จนขณะนี้สามารถกล่าวได้ว่า คนเมืองอย่างเรามีทางเลือกในการกินน้อย เราไม่มีเวลา เรามีอะไรขาย เราก็กิน เป็นแม่บ้านกับข้าวถุงกันทั่วหน้า ไม่มีคำว่า “เสน่ห์ปลายจวัก” ให้เห็นต่อไปอีกแล้ว

4. การตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งทำให้ Supermarket ที่สมบูรณ์ลดน้อยลง เกิดจากคนรุ่นใหม่ไม่รู้ว่าป่าที่ตัดนั้นเป็นแหล่งอาหาร เพราะการเก็บมาทำอาหาร มีเพียงผู้สูงอายุในครอบครัว ลูกหลานไม่เคยรู้ว่าผักเหล่านั้นมาจากไหน และมีคุณค่าเพียงใด พอผู้สูงอายุเสียชีวิตลงจึงไม่รู้ว่า Supermarket ธรรมชาติของตนอยู่ตรงไหน ก็เลยมองว่ารอบบ้านนั้นรกก็พากันแผ้วถางไปหมด ถางทิ้งแล้วก็สร้างบ้านหลังใหม่ขึ้นมา หรือแม้กระทั่งนักวิชาการป่าไม้ซึ่งมีมุมมองของผักพื้นบ้านของชาวบ้านกับวิชาการด้านป่าไม้อาจจะไม่ค่อยตรงกัน นักวิชาการกรมป่าไม้จะอนุรักษ์พันธุ์พืชที่เป็นไม้เศรษฐกิจด้านก่อสร้างเป็นสำคัญ ที่เรียกว่า เขตอนุรักษ์ ซึ่งเขตที่อนุรักษ์นั้นไม่มีผักที่

ชาวบ้านเอามากินเท่าใดนัก ผักพื้นบ้านจริงๆ จะอยู่ตามชายป่าตามริมธาร ซึ่งทางป่าไม้จะถือว่าเป็นป่าเสื่อมโทรม อาจถูกถางทิ้งเพื่อปลูก ยูคาลิปตัส หรือทำเขื่อนแทน

5. การปลูกผักเชิงเดี่ยวเข้ามาแทนในระบบนิเวศเดิม ผักเชิงเดี่ยวที่ว่านี้ก็คือการปลูกผักเพียงชนิดเดียวหรือปรับปรุงพันธุ์เพียงอย่างเดียว อาจกล่าวได้ว่าเป็นการแยกส่วน คือตั้งหน้าตั้งตาปลูกหรือปรับปรุงเพียงอย่างเดียว ไม่พิจารณาทั้งระบบ เช่น อยากรู้อยากเห็นถึงต้นทุนตั้งตาปลูกกันเพียงอย่างเดียว ปรับปรุงพันธุ์ และพยายามปลูกผักรุ่นเดียว การใส่สารเคมีเข้าช่วย การปลูกพืชเชิงเดี่ยวนี้ยังต้องพึ่งพาเทคโนโลยีในการผลิต เพื่อให้ได้ปริมาณมาก จำเป็นต้องพึ่งพายาฆ่าแมลงจากบริษัทแม่ด้วย ซึ่งเขาจะขายให้เราเป็น Package ชาวบ้านต้องพึ่งพา สิ่งเหล่านี้อยู่เสมอ จึงทำให้ความหลากหลายในการปลูกพืชผักในวิถีชีวิตค่อยๆ ลดบทบาทลงไปเรื่อยๆ ก็เลยเหลือผักพื้นบ้านไม่กี่ชนิด

กลุ่ม องค์กรและการมีส่วนร่วมของประชาชน จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนและการมีส่วนร่วมอื่นๆ พบว่า กลุ่ม องค์กร ที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะการนำพืชผักพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนบ้านไร่พิจิตรที่เห็นได้ชัดคือ กลุ่มลูกหนี้ของธนาคารเพื่อการเกษตร ซึ่งชาวบ้าน เป็นสมาชิกอยู่ถึงร้อยละ 39.53 ลักษณะของกลุ่มนี้เป็นลักษณะของทุนจากภาครัฐที่ส่งผลกระทบในทางลบต่อลักษณะการนำพืชผักพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพราะส่งเสริมให้ชาวบ้านเป็นหนี้และเร่งรัดการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าและการส่งออก ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งส่งเสริมการนำพืชผักพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนบ้านไร่พิจิตรที่เห็นได้ชัดคือ กลุ่มสมาชิกป่าชุมชน ร้อยละ 17.14 กลุ่มอนุรักษ์น้ำ และกลุ่มแม่บ้าน ร้อยละ 3.48 กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ร้อยละ 2.32 กล่าวคือ กลุ่มได้ออกกฎและหรือข้อกำหนดที่ต้องใช้ในกระบวนการผลิต และยังรวมถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ก่อให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ ซึ่งส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนต่อวิธีการ การนำพืชผักพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนบ้านไร่พิจิตร ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก

ภาวะหนี้สินผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านในชุมชนบ้านไร่พิจิตรเป็นผู้มีรายได้น้อยถ้าคิดเป็นตัวเลขคือประมาณ 50,000-100,000 บาท ต่อปี เฉลี่ยประมาณ 4,000-8,000 บาท ต่อเดือน แต่ชาวบ้านไร่พิจิตรได้ดำเนินชีวิตประจำวันอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาของชุมชน ในเรื่องของการใช้จ่ายอย่างประหยัด บริโภคเท่าที่จำเป็นให้เหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่ เก็บออมไว้ หรือสวัสดิการของครอบครัว ประกอบอาชีพสุจริต บริโภคแต่สิ่งจำเป็นและมีประโยชน์ เช่น รถจักรยานยนต์ที่จำเป็น เพราะระยะทางห่างไกลจากชุมชนอื่น ภาวะหนี้สินที่สำคัญของชาวบ้าน บ้านไร่พิจิตรคือการเป็น

ลูกหนี้ของธนาคารเพื่อการเกษตรดังกล่าวแล้วเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ส่งผลกระทบเป็นอุปสรรคต่อการ การนำพืชผักพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการดำเนินชีวิต ภาวะหนี้สินเกิดขึ้น เนื่องจากชาวไม่มีความรู้ถึงภาวะการลงทุนในการประกอบอาชีพตามแนวคิด เศรษฐกิจกระแสหลักที่ผ่านมา คือการทำไร่เพื่อการค้า ซึ่งนอกจากจะเป็นหนี้จากหน่วยงานของรัฐ แล้ว ยังส่งผลให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งเป็นลูกหนี้ของนายทุนนอกระบบอีกด้วย ซึ่งแนวทางการชำระหนี้ ดังกล่าว ถ้าชาวบ้านดำเนินการเกษตรทางเลือกนั้น คงได้ผลสำเร็จช้าไม่ทันการจึงต้องยังคงทำการผลิต ตามแนวกระแสหลักต่อไปเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากเพื่อให้ได้ค่าตอบแทนที่มากพอที่จะปลดหนี้ที่มีอยู่ ได้ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ใหญ่บุญลย์ เข้มเฉลิม (2544 : 160) ที่ว่า เรื่องที่สำคัญที่สุดในวนเกษตร คือการเปลี่ยนวิธีคิด จุดเริ่มต้นคือวิธีคิดใหม่ ส่วนใหญ่เรายังมีความคิดถึงระบบตลาด คือ อยากรวย ถ้าคิดอย่างนี้ทำไม่ได้เพราะบางอย่างให้ผลช้า บางอย่างให้ผลไม่สม่ำเสมอ เราต้องปรับวิธี คิดคือทำให้ครอบครัวมีกินก่อน ที่เหลือจึงเอาไปขาย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

จากการศึกษาพบว่า การใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้านของชุมชนบ้านไร่พิจิตร มีความหลากหลายสูงทั้งทางด้านปริมาณ และคุณภาพ ดังนั้น ควรมีการพัฒนาศักยภาพการใช้ ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้านของชุมชนบ้านไร่พิจิตร โดยส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ วิสัยทัศน์ แนวคิด ที่ชัดเจน โดยเฉพาะแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ชาวบ้านชุมชนบ้านไร่พิจิตร มีความสามารถ ในการจัดการทรัพยากรพืชผักพื้นบ้าน ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และตอบสนองความต้องการ ที่แท้จริงของชุมชน โดยคำนึงถึงฐานทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนเป็นสำคัญ

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป

จากการศึกษาพบว่า แหล่งผลิตผักพื้นบ้านที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ที่มีศักยภาพ สูงและสำคัญในชุมชนบ้านไร่พิจิตร คือ ป่าชุมชน ดังนั้นควรมีการศึกษา การจัดการ การอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่ให้เป็นระบบ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และ ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน โดยคำนึงถึงฐานทรัพยากรและศักยภาพของชุมชน เป็นสำคัญตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เอกสารอ้างอิง

- ประเวศ วะสี. (2541). **ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ**.
กรุงเทพฯ : มติชน.
- _____. (2542). **เศรษฐกิจชุมชน : ทางเลือกเพื่อทางรอดสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ธุรกิจบัณฑิต.
- _____. (2545). **วิถีนุชนิยมในศตวรรษที่ 21 : คู่มือภูมิใหม่แห่งการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ
สคสริศถุญด้วงศ์.
- เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ. (2540, พฤษภาคม 26). **แพทย์แผนไทยภูมิปัญญาดั้งเดิมคุณค่าคู่แผ่นดิน**.
มติชน, หน้า 12.
- _____. (2542). **ผักพื้นบ้านและอาหารพื้นบ้านตามแนวทฤษฎีการแพทย์แผนไทย, ในผักพื้นบ้าน
และอาหารพื้นบ้าน 4 ภาค**. กรุงเทพฯ : องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- วิสูตร ใบไม้ (2548). **ความหลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรม และสังคมไทย**. ภาคชีววิทยา
คณะวิทยาศาสตร์ กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2543). **ใต้เบื้องพระยุคลบาท**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- อรสุดา เจริญรัตน์. (2543). **การเกิดขึ้น การดำรงอยู่ และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้
การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. การศึกษาคูณบัณฑิต (สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร**.
- อวย เกตุสิงห์. (2527). **ยากกลางบ้านที่ใช้ได้ผล**. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.